

Josip Lučić

O NAJSTARIJEM HRVATSKOM NAZIVU ZAGREBA (Uz jedan zapis iz dubrovačkog arhiva)

Kad je ugarski kralj Ladislav godine 1094. osnovao zagrebačku biskupiju (*zagrabiensem constituit episcopatum*),¹ prvi put se u povijesti spomenulo ime naselja na današnjem prostoru Vlaške ulice, Doca, Opatovine, katedrale, Kaptola. Po tom dokumentu doznaje se ime novog grada, grada Zagreba, doduše u pridjevskom obliku *zagrabiensis*, zagrebački. Otada pa kroz čitav srednji vijek poznat je u pisanim spomenicima u latiniziranom obliku kao *Zagrabia*. To je zapravo bio biskupski grad Zagreb. Uz biskupiju organizirao se i kaptol. Prostor grada Zagreba bio je tada podijeljen na dvije jurisdikcije: biskupsku i kaptolsku.

Zagreb nije bio samo sjedište biskupije. U njemu je bila podignuta i kraljeva utvrda (*castrum*). Ovdje odsjedaju hrvatski banovi, stoluju kraljevi pristavi, zadržavaju se državni dostojanstvenici, prebivaju kraljevi službenici.

Nakon provale Tatara god. 1242. dio stanovništva napušta Zagreb i utemeljuje na današnjem Gornjem gradu naselje Gradec. Njemu 16. studenog 1242. Bela IV. daje zlatnom bulom status slobodnoga kraljevskog grada. To znači da ga izvlači iz banske i županske vlasti, a podvrgava neposredno kralju.²

Premda oba grada, biskupski Zagreb i slobodni kraljevski grad Gradec imaju zasebno geografsko i političko ime, odijeljenu vlastitu upravu, sudstvo i granice svog teritorija, ipak potkraj XIV. stoljeća, kako misli I. Kr. Tkalčić,³ odnosno od XVI. stoljeća, kako

¹ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I, Zagreb 1967, 202.

² Usp. o tome Kampuš — Karaman, Tisućljetni Zagreb, 1975, 18—50. — I. Kampuš, Prilog pitanju postanka varoši Gradeca kraj Zagreba, *Historijski zbornik* XVIII, Zagreb 1966.

³ I. Kr. Tkalčić, Povijesni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba I, 1889, str. IX.

drži Vj. Klaić,⁴ pod zajedničkim imenom Zagreb obično se podrazumijevaju i Gradec i Zagreb. Godine 1850. pravno se oba prostora ujedinjuju u jedinstven pojam Zagreba.

Budući da su srednjovjekovni izvori o povijesti Zagreba najviše pisani latinskim jezikom, stalno je u službenoj upotrebi bio latinski oblik *Zagrabia*, po kojem je i poznat u srednjem vijeku.⁵ Tek potkraj XV. stoljeća, točnije 1491. i 1496, zapisan je u glagoljskim ispravama i hrvatski naziv Zagreb («pri Zagrebi», «v Zagrebi».)⁶ Nema sumnje da je latinizirani oblik *Zagrabia* proizišao od hrvatske riječi Zagreb. Ostaje ipak činjenica da se hrvatski oblik javlja zapisan dosta kasnije, gotovo četiri stotine godina nakon latinskoga.

U mogućnosti smo utvrditi da je možda dosad najstariji hrvatski izraz Zagreb zabilježen prije kraja XV. stoljeća.

U Historijskom arhivu u Dubrovniku, u seriji *Diversa Notariae* sv. 5, na foliju 183 verso, pod danom 1. svibnja 1328. ubilježeno je da je neki klobučar Ivan, sin pokojnog Andrije iz Zagreba (*de Sagreb*), inače stanovnik (*habitor*) Dubrovnika prodao svoju drvenu kuću na općinskom zemljištu sa svim pripadnostima krojaču Primilu za 10 perpera. Čitav tekst u originalu glasi: »*Die eodem (1. V. 1328). Ego quidem Yuanus capellarius, filius quondam Andree de Sagreb, habitator Ragusii, confiteor quod domum meam lignaminis cum omnibus suis pertinenciis, positam in territorio comunis, dedi et vendidi Primillo sartori pro yperperis X quos ab eo recepi, ut ipse Primillus ab hodie in antea dictam domum etc. Hec autem carta etc. Hi sunt testes Dobre de Surgo iuratus iudex et Martolus de Scarig et Gergo de Tholoe*«. (In margine: *facta*.)

Ugovor o prodaji drvene kuće sam po sebi ne bi bio iznimno važan. Ima ih bezbroj zapisanih u dubrovačkom arhivu. Što se toga tiče, zapis bi prošao i mogao proći gotovo nezapažen od istraživača. Jedino tko proučava gospodarsku prošlost i obrte u Dubrovniku u prvoj polovici XIV. stoljeća, spomenuo bi da je u to doba bilo klobučara u Dubrovniku, da se taj obrt vodio u tom gradu.

Međutim, ako obratimo pažnju da je ovdje napisano da je otac klobučara Ivana, pokojni Andrija, podrijetlom iz Zagreba, ugovor prerasta sivilo sličnih, uobičajenih ugovora o kupoprodaji kuća.

Zagreb je zapisan kao *Sagreb*. Da protumačimo tu pojavu, podsjetimo se da dubrovački notari — a i notari ostalih dalmatinskih gradova — u to doba redovito dolaze iz Italije. Oni se

⁴ Vj. Klaić, Uvod u knjigu »Slobodni i kraljevski glavni grad Zagreb«, 1913, str. 23.

⁵ Zl. Herkov, Ime grada Zagreba u prošlosti, *Izdanja arhiva grada Zagreba* II, Zagreb 1957, 12—15.

⁶ Đ. Šurmin, Hrvatski spomenici I, MH—JSM VI, 1898, 353, 394.

različito domišljaju kako će zapisati naša slova z i ž (zatim ć, č, š, đ, lj, nj). Najčešće, barem što se tiče imena mjesta, označavaju ga sa s. Na dubrovačkom području npr. Zaton pišu kao *Saton*, Željezna Ploča kao *Sielesna Ploca*, Lazine kao *Lassine*, Lozica kao *Losiça*, Parež kao *Pares*; potoke Žeginac kao *Seginaç*, *Sagineç*, Dižin kao *Desen* itd.⁷ Analogno tome Zagreb kod dubrovačkih notara u XIV. stoljeću piše se kao *Sagreb*.

Kako je u to doba moglo doći do veze između Dubrovnika i Zagreba?

Srednjovjekovni Zagreb, zapravo Gradec, bio je središte jake obrtničke proizvodnje. U njemu posluju, proizvode, prerađuju i obavljaju usluge veoma različiti obrtnici, npr. bačvari, brijači, brusaci, mačari, čavlari (izrađuju čavle), ciglari, češljari, čizmari, gumbari (izrađuju dugmad, botune), kruhopeki, iglari (proizvode igle), irhari (štave kože domaćih životinja i divljači), kamenari, kipari, klobučari, ključari i lokotari (proizvode ključeve i lokote), kovači, kositrari (lijevaju kositreno posuđe) kožari, krznari, krojači, lončari, lučari (proizvode lukove), mesari, mlinari, mošnjari (izrađuju torbe i torbice), nožari, oklopari (za željezne i druge oklope), ostrugari (za konjske ostruge), pivari (varili su pivo), poplatari i postolari (pravili i popravljali obuću), puškari, rešetari i sitari, riznari i suknari (bavili su se suknom), rogožari, sapunari, sedlari, stolari, svjećari, streljari (kovali su strelice), štitari (za štitove), šporari (isto su što i lokotari), tačkari ili tokari, tesari, tkalci, tulari (pravili su tulce za strelice), urari, užari, varge (proizvodili su jeftinije čizme i cipele), voštari (isto što i svjećari), vuzdari (isto su što i remenari), zlatari, zvonoljevci (uza zvona prave i bojne sprave, lumbarde), knjigoveže, pisari slikari, rezbari itd.⁸

Neki od tih obrtnika u određenim slučajevima i prilikama napuštali su Zagreb i odlazili tamo gdje bi se pojavila potreba za pojedinim obrtom, njegovom proizvodnjom, preradom ili uslugom. Tako su stizali i do naših gradova na Jadranu.

Moramo istaći da u srednjem vijeku nije bilo jezične ni pravne zapreke da bilo koji naš obrtnik, u normalnim prilikama, dođe u neki primorski grad, tu se nastani i vodi obrt. Isto su tako pristizali obrtnici, posebice specijalisti, iz drugih zemalja, npr. iz Italije, Njemačke i dr. Gradske komune širom su otvarale vrata upravo obrtnicima specijalistima. U srednjem vijeku vladala je neka vrst kozmopolitizma koji je uzrokovao snošljivost u kretanju ljudi i razmjeni robe.

Dubrovnik je u XIV. stoljeću, do godine 1358, priznavao suverenitet Venecije. Ona je poticala razvoj njegove kopnene trgovine s ciljem da se proširi domet njegova trgovačkog utjecaja

⁷ J. Lučić, Historijska topografija dubrovačke Astoreje (do godine 1366), *Anali JAZU VIII-IX*, 1962, 279-283.

⁸ I. Tkalčić, O staroj zagrebačkoj trgovini, *Rad JAZU* 116, 1909, 178-181.

prema zaleđu. To je bio dio njezine talasokratske politike da suzi dubrovačke pomorsko-trgovačke veze, ograniči i stegne što je moguće više njegovo pomorstvo i brodarstvo, da svede njegovu pomorsku djelatnost u okvire koji za nju nisu opasni ni konkurentni. Unatoč tim nastojanjima Venecije, dubrovačka pomorska trgovina bila je aktivna i držala stanovitu prednost pred kopnenom.⁹

Dubrovnik je zbog povećanja areala svoje kopnene trgovine i grananja trgovačke mreže dopro u XIV. stoljeću do veoma udaljenih točaka svoga zaleđa. S druge strane, u Dubrovnik je stizala roba i ljudi ne samo iz njegove neposredne okolice nego i iz udaljenih proizvodnih središta, kao što su npr. Posavlje i Podunavlje. Dopremi robe i ljudi iz Podunavlja i Posavlja pridonijele su i političke prilike.

Hrvatski hercezi i banovi poduzimali su pohode prema Humu i Bosni. Npr. herceg Andrija, kasnije ugarsko-hrvatski kralj Andrija II, ne samo da je uspostavio samostalnu hercešku vlast u Hrvatskoj i Dalmaciji nego ju je proširio i na Hum. Zato u ispravama od godine 1198. do 1202. nosi naslov »herceg Dalmacije, Hrvatske i Huma« (*Andreas, Dei gratia dux Dalmatie, Chroacie Hulmeque dux*).¹⁰ Hum je u to doba graničio s područjem dubrovačke komune u Rijeci Dubrovačkoj kod Prijedora, udaljenog nekoliko kilometara od grada. Tu je dakle bila granica hrvatskog i dubrovačkog političkog teritorija. Razumljivo je da je neposredna granica uvelike olakšavala kolanje ljudi i robe s jednog na drugi kraj.

Potkraj XIII. i u početku XIV. stoljeća Humom vladaju hrvatski velikaši Bribirci (Šubići). Ban Pavao Bribirski od god. 1299. zagospodario je Bosnom, pa će se u početku XIV. stoljeća nazivati »banom Hrvata i gospodarom Bosne« (*banus Croatorum et dominus Bosne*). Titulu bosanskog bana nosi i njegov brat ban Mladen I. sve do svoje smrti god. 1304. Od te godine Humom i Bosnom u ime svog oca bana Pavla vlada ban Mladen II. Bribirski. On god. 1304. nosi naslov »Mladen II. ban Hrvata i Bosne i glavni gospodar zemlje Huma« (*Mladinus secundus Croatorum et Bosne banus terreque Hlm dominus generalis*).¹¹ Nakon smrti bana Pavla god. 1312. jednim dijelom Huma zavladao je neko vrijeme neki Konstantin Nelipčić.¹²

⁹ J. Lučić, O pomorskim vezama Dubrovnika sa Zadrom i ostalim gradovima Dalmacije u XIII. stoljeću, *Pomorski zbornik* 4, 1966, 355—379; — isti, Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije u XIII. stoljeću, na i mj. 8, 1970, 569—595.

¹⁰ T. Smičiklas, *Codex diplomaticum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* II, 293—361; III, 2—17.

¹¹ n. dj. VIII, 497.

¹² O banu Pavlu usp. iscrpnu radnju S. Antoljak, Ban Pavao Bribirski »Croatorum dominus«, *Radovi Instituta JAZU Zadar* 19, 1972, 5—62. — M. Dinić, Comes Constantinus, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 7, 1961, 1—11.

100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

Dokumenat iz Historijskog arhiva u Dubrovniku u kojem se prvi put spominje hrvatski naziv za Zagreb

I ovaj put hrvatski politički teritorij, vlasništvo bribirskih knezova Pavla, Mladena I. i Mladena II, neposredno je graničila s dubrovačkim kod Prijedora u Rijeci Dubrovačkoj. Budući da je u Humu bila vlast hrvatskog bana, tu su se nalazili njegovi ljudi, vojska. To se očito razabire iz jednog kupoprodajnog ugovora od 27. srpnja 1321. Neki Tikoslav Bratoslavić s Pelješca, koji inače živi u Dubrovniku, prodao je Dubrovčaninu Marinu de Stanoe konja za 18 velikih mletačkih solida. Prodavač obeća da će braniti pravo kupca osim od ljudi iz Hrvatske (*excepto ab hominibus de Creuatia*).¹³ To znači ako kupac Marin iziđe izvan granica dubrovačke komune prema Pelješcu, konja mu mogu otetiti, rekvirirati »ljudi iz Hrvatske«, očito vojnici hrvatskog bana, za potrebe vojske. U tom slučaju prodavač ne preuzima jamstvo za konja. U Dubrovniku 29. lipnja 1326. neki Ivaniš, kuhar kneza Jurja iz Hrvatske — očito Jurja Bribirskog — prodaje konja sa sedlom za 4 i pol perpera.¹⁴

Oba primjera pokazuju da su se neposredno uz dubrovačku granicu nalazili »ljudi iz Hrvatske« očito u službi hrvatskog bana, gospodara Huma, da su i nakon prestanka banove vlasti u Humu ostale trgovačke veze koje se u tom slučaju izražavaju u prodaji konja iz Hrvatske. Razumljivo je dakle da je u doba kad je granica između Hrvatske i Dubrovnika bila neposredna i kad se nalazila gotovo pred samim ulazom u grad ta okolnost utjecala da se pospješi promet, fluktuacija robe i ljudi između oba područja. Ne treba podsjećati i zaboravljati da je ta razmjena postojala i onda kad Hum nije bio u rukama hrvatskih hercega i banova i kad granica u srednjem vijeku između Hrvatske i Dubrovnika nije bila kod Prijedora u Rijeci Dubrovačkoj. Dobra su se razmjenjivala kopnom i morem između njih i prije XIV. stoljeća.

Na koji je način klobučar Ivan stigao u Dubrovnik, nije zapisano u notarskim knjigama. Je li prispio neposredno iz Zagreba ili se prije toga zadržao u nekom drugom primorskom gradu? U Dubrovnik je mogao doputovati kopnom, jednim od putova koji se od Zagreba račvaju prema jugu i jugoistoku prema Kostajnici

¹³ Die XXIII julii 1321. *Ticosclauo Bratosclauich de Punta Stagni, habitator Raugii, vendidit ad carrum, secundum consuetudinem ciuitatis, Marino de Stanoe de Raugio unum suum equum pili rubei pro solidis XVIII venetis grossis quos contentus et confessus fuit se habuisse et recepisse a dicto Marino. Quem equum promisit defendere et exbrigare sibi omnibus suis expensis excepto ab hominibus de Creuatia. Et Tesisclaua, uxor dicti Ticosclauo est plecaria pro dicto suo marito modo predicto.* — *Diversa Cancellariae* 6, fol. 133.

¹⁴ Eodem die (19. VI 1326). *Iuanis, cocus comitis Georgii de Creuatia facit manifestum quod vendidit ad carrum, secundum consuetudinem ciuitatis, Prodano, filio de Nale de Miros unum suum equum pili ferratis pro ypperperis tres et dimidio cum sella, quos tenet et habuit ab eo.* — *Diversa Cancellariae* 8, fol. 74.

i Bihaću, ili preko Senja,¹⁵ pa odatle brodom u društvu nekog dubrovačkog ili senjskog trgovca dospjeti u Dubrovnik. Svakako, on se spominje u Dubrovniku god. 1324., odnosno 1325. Naime 9. veljače 1325. zabilježeno je u notarskim knjigama da je neki Gojša (*Ghoysta*), sin klobučara Sergola, prema ispravi sastavljenoj u Kotoru 9. rujna 1324., dao majstoru Ivanu klobučaru svoj vinograd u Platu, nedaleko od Dubrovnika.¹⁶ Koliko je Zagrepčanin klobučar Ivan ostao u Dubrovniku, nije poznato. Da li je napustio Dubrovnik kad je 1328. prodao svoju drvenu kuću? Ili je prodao kuću da kupi drugu, bolju?

Djelovanje Zagrepčanina klobučara u Dubrovniku, bez obzira koliko je trajalo, važno je iz nekoliko razloga: uz oznaku njegova podrijetla prvi put, koliko je dosad poznato, zabilježen je hrvatski naziv za Zagreb (*Sagreb*) godine 1328., njegov boravak u Dubrovniku prva je dokumentirana vijest o vezama Zagreba i Dubrovnika u srednjem vijeku; u vremenu koje slijedi, pogotovu nakon god. 1358. kad se Dubrovnik kao sastavni dio Kraljevine Dalmacije i Hrvatske uklapa u zajednički politički okvir, nazočnost Zagrepčana u Dubrovniku je češća (usporedi npr. oporuke Zagrepčana u dubrovačkom arhivu); za proučavanje prošlosti grada Zagreba (i Gradaeca) potrebno je istraživati i druge, posebice dobro sačuvane i uređene dalmatinske arhive, ne samo zagrebačke.

(Primljeno na 4. sjednici Razreda za društvene znanosti JAZU od 5. travnja 1978.)

¹⁵ O putevima iz Zagreba, Kampuš — Karaman, n. dj., 36, 64.

¹⁶ *Diversa Notariae* 4, 84.

Josip Lučić

THE OLDEST CROATIAN NAME OF ZAGREB
(Regarding a Note in the Dubrovnik Archives)

Summary

The city of Zagreb is for the first time documentary mentioned in its adjective form *Zagrabiensis* in 1094, on the occasion of the foundation of the Zagreb Bishop Diocese. Since then it appears continuously in its latinized form *Zagrabia*. According to the results of scientific hitherto studies, the Croatian name of Zagreb was found in the Glagolitic (Old Croatian) documents of 1491 and 1496.

But in the Historical Archives of Dubrovnik the Croatian name of Zagreb appeared much earlier. In 1328 a craftsman, a hatmaker from Zagreb, stayed in Dubrovnik. The document says: *Yuanus capellarius, filius quondam Andree de Sagreb*.

This fact proves that the Croatian name for the city of Zagreb was dated much earlier; that the oldest Croatian name of Zagreb was noted down in Dubrovnik; that economic relations between Dubrovnik and Zagreb existed much earlier; that there was free migration of expert craftsmen between the Panonian and Adriatic areas even in the 14th century.